

Iracionalismus a voluntarismus v evropské filozofii 19. století

Základní sekundární literatura:

Jiřina Popelová: *Rozpad klasické filozofie. Vznik soudobého filozofického schizmatu*. Praha: Svoboda 1968.

Ladislav Major: *Dějiny poklasické filozofie v 19. a na počátku 20. století*. Praha : Univerzita Karlova 1991. ISBN 80-7066-462-2.

Emerich Coreth a kol: *Filozofie 19. století*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc 2003. ISBN 80-7182-157-8.

Následující studijní texty využívají tuto a další uvedenou sekundární literaturu.

Arthur Schopenhauer (1788–1860)

Literatura:

J. L. Fischer: Arthur Schopenhauer, 1921

Jakub Netopilík: Co víte o filozofii 19. století I, 1988

Walter Abendroth: Schopenhauer, 1995

Jack Mathews: Schopenhauerova vůle, 2002

Překlady:

Svět jako vůle a představa I, II, 1997, 1998, také starší překlad příloha České mysli 10 (1911)–16 (1917)

O osudu, duchařství a hluku, 2002,

O filozofii a filozofech, 1999

Aforismy o životní moudrosti, 1997; Životní moudrost, 1992, 1941, 1906

O smrti, 1996, 1931

Metafyzika lásky a hudby, 1992, 1994, 1995

Génius, umění, láska, světec, 1994, 1923

Eristická dialektika, 1994, 1993, 1991, 1927

Spisovatelům a čtenářům, 1995, 1942

O ženách, 1993, 1941, 1929

Viz též výbor Thomas Mann: Nesmrtelné stránky z Schopenhauera, 1993, 1948

Schopenhauerovu filozofii ovlivnili Immanuel Kant, Platón a staroindická filozofie (Védy, Upanišády).

Se staroindickou filozofií ho seznámil po roce 1813 německý orientalista Friedrich Mayer. V letech 1801-1802 přeložil Francouz Anquetil Dupperon Upanišády z perštiny do latiny (sanskrt neznal).

Védské období staroindické filozofie (1500-500 př.n.l.) se dělí na 3 období, z nichž poslední bylo období upanišad (750-500 př.n.l., z upa (blízko) a sad (sedět), ti, co sedí poblíž Mistra, tajná nauka pro zasvěcené), které je z filozofického hlediska nejzajímavější. Základní ladění Upanišad je pesimistické, život je chápán jako strast, vše pozemské je pomíjivé a pochybené. Myslicí člověk usiluje o hledání toho, co je za bezprostředně daným světem. Obsahují 2 základní myšlenky – nauku o bráhma a átmanu (bráhma a átman jsou jedno, jediné pravé jsoucno, vcelku – bráhma – původně modlitba, zaklínání, posvátné vědění, později univerzální pojem, velká duše světa, z níž vše vyšlo a v níž vše spočívá, v jednotlivostech – átman – původně dech, dýchání, podstata, já, bytost, naše nitro, duše) a nauku o stěhování duší a spasení (karmanový zákon - nauka o odplatě dobrých a zlých činů + nauka o koloběhu života).

Ontologicky Schopenhauer vychází z toho, že prapodstatou všeho je kosmická vůle, která je vůči skutečnosti primární, skutečnost je její objektivací.

Gnozeologicky stojí Schopenhauer na stanovisku fenomenalismu – svět je má představa. Eticky je Schopenhauer vypjatým pesimistou.

Hlavní Schopenhauerův spis je

Die Welt als Wille und Vorstellung (1819), česky *Svět jako vůle a představa*, 2 sv., 1997, 1998

Spis *Svět jako vůle a představa* obsahuje 4 oddíly (knihy):

1. kniha: o světě jako představě, jak se nám nabízí a přitom podléhá větě o dostatečném důvodu.
2. kniha: metafyzika vůle, kterou Schopenhauer objevuje v celé přírodě –v člověku, zvířatech, rostlinách, kamenech.
3. kniha: o světě idejí, o estetice a předmětu umění.
4. kniha: etické učení a filozofie náboženství. Nejvyšší morální norma – soucit se vším živoucím.
+ kritika Kantovy morální filozofie, zejména kategorického imperativu = otrocká morálka – „rozkázáno býti musí“.

Východiskem je Schopenhauerovi subjekt, vlastní vědomí: ***Svět je má představa***. „Všechny naše představy jsou objekty subjektu, všechny objekty subjektu jsou naše představy.“

Všechno nás obklopující svět jsou představy, sen, všechno vnější se odehrává pouze v mé mysli. Poznáváme prostřednictvím představ, za které se nemůžeme dostat.

Tyto představy se nacházejí v zákonitém a podle formy apriorně určitelném spojení. Spojení představ vyjadřuje věta o dostatečném důvodu. Objevuje se u Leibnize a Ch. Wolffa – všechno to, co je, není bez důvodu.

Toto znění však Schopenhauera neuspokojuje, snaží se tento princip (protože tuší jeho hluboký smysl a význam) formulovat přesněji a analyzovat sféry a vlivy jeho působení.

Pokládá zákon (větu) o dostatečném důvodu za všeobecný zákon bytí a poznání. Nic neexistuje bez dostatečného důvodu svého bytí. Znamená to, že když chceme něco vysvětlit, musíme najít důvod, příčinu jeho bytí. Zdůvodnit je možné vše, kromě samotného principu dostatečného důvodu, protože bychom hledali to, co zdůvodňuje vše a skončili bychom v teologii.

Schopenhauer rozdělil všechny existující entity do čtyř základních skupin, a současně formuloval čtyři formy principu dostatečného důvodu. Domnívá se, že filozofie nemůže vycházet z tradičního chápání subjektu a objektu – ty rozlišuje jen poznávající vědomí, protože být objektem pro subjekt a být naší představou je totéž. Věta o dostatečném důvodu se zabývá formou existence tohoto objektu., je apriorním zákonem našeho rozumu, ne skutečnosti. Rozum určuje, jaká skutečnost vypadá pro nás, ne jaká je. Zákon dostatečného důvodu je transcendentálním zákonem.

O čtverém kořenu věty o dostatečném důvodu (Über der vierfachen Wurzel des Satzes vom zureichende Grunde, doktorská disertace, 1813):

4 druhy představ čili objektů:

1. empirické představy
2. pojmy, čili abstraktní představy
3. apriorní formy názoru – prostor a čas
4. objekt chtění

Věta o dostatečném důvodu vystupuje jako

1. věta o dostatečném důvodu dění, Grund des Werdens, principium rationis sufficientis fiendi, zákon kauzality – vyjadřuje vztah mezi novým a předchozím stavem objektu (mezi příčinou a účinkem)
2. věta o dostatečném důvodu poznání, Grund des Erkennens, principium rationis sufficientis cognoscendi, říká, že pokud má soud vyjadřovat poznání, musí být pravdivý (ve vztahu logické vazby mezi premisou a závěrem)
3. věta o dostatečném důvodu bytí, Grund des Seins, principium rationis sufficientis essendi, říká, že části prostoru a času se nalézají v určitém vztahu
4. věta o dostatečném důvodu jednání, Grund des Willens, principium rationis sufficientis agendi, je zákonem motivace, člověk jedná v důsledku motivů, které jsou projevem ontické, kosmické vůle.

Výrok „Svět je má představa“ nepopírá existenci světa, ale naznačuje, že empirická realita, která vstupuje do naší zkušenosti, není nepodmíněná. Celý svět objektů je a zůstane představou, proto je úplně a navždy podmíněn subjektem, má transcendentální idealitu. Věta o dostatečném důvodu mluví o způsobech a formách, jakými se skutečnost vkládá do mysli, ale nehovoří o tom, jaká sama o sobě je. Právě rozlišení světa jako představy od tušení, že svět je něčím jiným než představou, znamená nastolení metafyzického problému, nastolení úvah o světě jako vůli.

Svět jako představa je vnější stránkou světa, jeho vnitřní stránkou je **vůle**, vůle ve smyslu kantovské věci o sobě. Tím se ovšem Schopenhauer rozešel s německým klasickým idealismem, který do základu jsoučna položil rozum. Proti Kantovi je vůle jako věc o sobě poznatelná, nikoli zvnějšku, ale zevnitř, sebepoznáním. Vůle leží mimo oblast věty o dostatečném důvodu, nalézá se mimo prostor, čas, kauzalitu, její projevy, její objektivace ve formě představ však větě o dostatečném důvodu podléhají, zde platí mechanická kauzalita a nutnost.

Vůle je reálným principem a objektivním základem světa, je ale iracionální, slepá, bezcílná, je to esenciální nedostatek. Proti sobě stojí svět jako představa (jev, příčinnost, determinismus) a svět jako vůle (podstata, svoboda, indeterminismus).

Jak Schopenhauer přišel na princip vůle?

Prvním podnětem mu byla introspekce. Člověk ji jako puzení bezprostředně poznává ve svém vědomí jako jádro a podstatu sebe sama a na základě analogie jako jádro a podstatu všech bytostí a věcí. Je nejen chtěním člověka a zvířete, ale silou, která působí v rostlinách, přitahuje kovy k magnetu, tvoří chemická skupenství, přitahuje nebeská tělesa, v neživé přírodě se vůle projevuje jako síla, v živé přírodě jako pud. Vůle je především vůlí k životu, projevuje se jako nerozumný pud, chuť k životu. Objektivizuje se v nescíslném množství jevů našeho světa, které mezi sebou bojují a snaží se pro sebe získat prospěch a místo na úkor jiných jevů. Platónsky řečeno: svět jevů jsou různé stupně objektivace vůle. Vůle je neklid, potřeba, chtivost, žádostivost, a proto utrpení. Svět je naplněn bolestí: nedostatek, bída, starost, láska, žárlivost, závist, strach, lakota, ctižádost – vše pramení z rozporů v objektivaci vůle. Člověk je vržen do nejhoršího z možných světů. Optimismus je zvrácený způsob myšlení, výsměch utrpení lidstva. Z utrpení není úniku, smrt je vykoupením, ale neodstraňuje vůli jako princip (sebevražda nic neřeší, likviduje pouze individuální projev vůle, která si vytváří nová ztělesnění).

Mezi vůli a jevy kladl Schopenhauer ideje, věčné vzory věcí v Platónově smyslu, bytostné praformy věcí.

Velkého významu nabývá individuum, charakter každého člověka je svérázným projevem vůle. Tělesné jednání je objektivizovaný akt vůle (metafyzika lásky – láska je iluze, pomocí které příroda zachovává rod). Člověk tedy není zakotven v rozumu, ale v iracionální vůli, lidský život je nesmysl, utrpení, bolest bez konce, lidský život je bytostná bída.

K idejím je možno dospět vyšším typem intuitivního poznání, kterého jsou schopni jen géniové, u nichž poznání převažuje nad chtěním. Tento druh poznání je původem umění. *Umění*, dílo génia, poskytuje věčné ideje. Krása je podstatným rysem ideje. V umění se člověk vymaňuje z panství dostatečného důvodu světa představ, uniká z každodennosti, zbavuje se žádostivosti. Před krásou se člověk ponořuje do kontempace, ve které přestává vůle působit a přichází stav blaženosti, konejšivý klid – nirvána.. Jednotlivé druhy umění v různé míře umožňují potlačit vůli k životu (ve vzestupné řadě): stavitelství, výtvarné umění, poezie (hlavně tragédie), hudba, která mluví o podstatě, ostatní druhy umění mluví o stínech. Trvalého uklidnění vůle je možno dosáhnout v *askezi*. Výše než umělec tedy stojí světec, který se dobrovolně odříká všeho, všech požitků. Je plný vnitřní radosti a klidu (nirvána), ačkoliv zvnějšku vypadá chudý a plný odříkání.

Nejhlubším a nejvznešenějším jedincům je přístupná filozofická cesta úniku z utrpení lidského života: Jakmile poznáme, že všechno, co je, má svou jedinou podstatu ve vůli a že rozmanitost, individuálnost je pouze v představovém světě, vyhasne v nás touha, žádostivost, zápas, boj.

Etika

Za hlavní hybné síly lidského jednání pokládal Schopenhauer:

1. egoismus – chceme vlastní dobro, člověk je divoké zvíře
2. zloba – chceme cizí bolest, přechází až ke krutosti
3. soucit (soustrast) – chceme cizí dobro, jsme nezištní, šlechetní. Jedině to zakládá pravou morálku, která zmírňuje utrpení: Pomáhej všem, pokud můžeš.

Schopenhauerova morálka je založena na soucitu, který znamená jednotu člověka s celkem (ve všech individuích poznávám sebe), překonání egoismu, a tím i vlastní vůle. Všechno lidské jednání je motivováno, všechny motivy jsou podmíněny slastí nebo bolestí. Ty se týkají buď osoby jednající, nebo osoby jiné. Jednání, motivovaná osobním blahem nebo bolestí jsou egoistická, jsou vyloučena z mravních úvah. Kritériem mravně hodnotného jednání je nepřítomnost egoistických motivů, mravním je jednání, jehož pohnutkou je blaho nebo překonání bolesti jiné než jednající osoby. S druhým se ztotožním tak, že prožívám všechno jako on. To se děje při soucitu, který je jedinou jevovou formou mravnosti. Bolest, utrpení, nikoli slast je totiž základním duševním stavem člověka. Blaženost je jenom přechodná. Ze soucitu plynou 2 normy jednání:

1. pasivní – nikomu neškodit
2. aktivní – každému pokud možno pomáhat.

Každý čin jenom zmírňuje utrpení, které je nekonečné. Čím silnější je jedincova mravnost, tj. čím intenzivněji soucítí, tím více bolestí je spoluúčastem, a tím drtivěji poznává, že jediným vykoupením je *askeze*.

Další Schopenhauerovy spisy:

Der Wille in der Natur (1836), Vůle v přírodě

Über die Freiheit des menschlichen Willen (1839, cena Norské královské společnosti), O svobodě lidské vůle

Über die Grundlage der Moral (1840), Základy mravnosti

Die beiden Grundprobleme der Ethik (1841), spojení předchozích dvou spisů: Dva základní problémy etiky

Parerga und Paralipomena (1851) – *parergon* = malý spis, sbírka vedlejších spisů, *paralipomenon* = dodatek, doplněk k vědeckému dílu

Søren Kierkegaard (1813–1855)

Dílo:

Pojem ironie se stálým zřetelem k Sókratovi, 1841 – doktorská disertace
Bázeň a chvění, 1843
Bud' – anebo, 1843
Pojem úzkosti, 1844
Filozofické droby, 1844
Uzavírající nevědecký dodatek, 1846
Nemoc k smrti, 1849

Vydával časopis Okamžik

Psal pod pseudonymy:

Johannes de Silentio
Vigilius Haufniensis
Johannes Climacus
Anticlimacus

Česky:

Svůdcův deník, 1970
Současnost, 1969
Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, 1993
Skutky lásky, 2000
Tři páteční pozvání k Večeři Páně, 2000
Nácvik křesťanství, Sud'te sami, 2003
Má literární činnost, 2003
Evangelium utrpení, 2006

Literatura:

Václav Umlauf: Kierkegaard. Hermeneutika interpretace. Brno: CDK 2005, 318 s.
Jiří Olšovský: Niternost a existence. Úvod do Kierkegaardova myšlení. Praha: Akropolis 2005, 264 s.
Petr Osolsobě: Kierkegaard o estetice divadla a dramatu. Brno: CDK 2007, 246 s.

Dlouho byl Kierkegaard znám jako autor množství spisů psaných dánsky jenom v Dánsku a severských zemích. Zaujal skvělým stylem a hloubkou psychologické analýzy. Před 1. světovou válkou bylo jeho dílo přeloženo nejprve do němčiny a začal z něho těžit existencialismus, pro který se stal jedním z hlavních inspiračních zdrojů (Jaspers, zčásti Heidegger) a protestantská teologie (negativní teologie a dialektická teologie: K. Barth, J. L. Hromádka).

Celoživotní Kierkegaardův zájem patřil náboženství, celé dílo věnoval obnově pravého křesťanství. Filozofie mu byla pouhým pomocníkem, nástrojem kritické destrukce.

Kierkegaard byl kritikem Hegelovy filozofie. Podle Hegela má každý z nás podíl na absolutním duchu. Absolutní duch prochází vývojem, v němž se uvědomuje. Prochází lidskými dějinami prostřednictvím naší aktivity. Naplňujeme zákonitosti vývoje světového ducha, aniž si toho jsme vědomi (lest Rozumu), člověk je pouhou součástí stroje Dějin.

Každý názor je podřízen obecnému hledisku absolutního ducha. Tato filozofie je přesvědčena, že dialektický rozum je schopen všechno poznat, odhalit – Boha, člověka, přírodu, dějiny. Záchrana hegelovské metafyziky není možná, z teologizující filozofie se stala radikální antropologie (Feuerbach, Marx).

Kierkegaard představuje jiný radikální rozchod s racionalistickou metafyzikou. Podle něho Hegel je útekem od skutečných problémů věřícího člověka. Je třeba dosáhnout obratu k vlastní existenci, od filozofické spekulace zpět na zem, od myšlení k realitě, od snění k zoufalství, od rozumu k víře, od absolutního ducha k absolutnímu paradoxu.

Kierkegaard: K opravdové víře se nedá dojít pomocí rozumu. Rozum musíme nejprve eliminovat, abychom v „absolutním paradoxu“ našli Boha. Jako náboženský kritik se staví proti vnějškovosti církevních předpisů, pouček a zkonstatěných institucí, proti církevní dogmatické mašinérii. Obrací pozornost ke konkrétnímu jednotlivému člověku, v němž se odehrává boj o život a s tím související boj o víru. Důležitý je zde koncept **úzkosti**.

Kierkegaard o něm napsal práci *Pojem úzkosti*. Úzkost je pro něho neurčité tušení možné, vzdálené, nekonkrétní hrozby, pramení z pocitu viny před nějakou cizí silou a mocí. Jejím předmětem je vlastně nic, nicota. Pojem úzkosti odlišil od strachu, který se týká určitého, konkrétního nebezpečí. Úzkost je podle něho trest za prvotní hříchy, ale současně odměna, dar svobody – přináší možnost volby mezi dobrem a zlem, možnost dostat se k sobě a hledat cestu k Bohu, ale také možnost podlehnoutí (Heideggerova neautentická existence). Člověk objevuje vlastní nitro a zjišťuje, že překračování (transcendence) neprobíhá ve vnějším světě, ale uvnitř (Lévinas: nejintimnější intimita).

3 stadia lidské existence (přechody se dějí skokem, aktem vůle v kritické situaci, volba obsahuje zoufalství, když individuum odhalí nepravdivost dosavadního způsobu života):

- estetické – člověk je soustředěn na smyslové prožitky, hédonik, který dává přednost smyslovým zážitkům, ale také abstraktní intelektuál

- etické – člověk je schopen rozhodování o hodnotách, volí mezi dobrem a zlem, je schopen cítit povinnost a být odpovědný v úsilí o lepší společnost

- náboženské – člověk překonává tíhu okamžiku, dostává se do niterného vztahu k Bohu. Ale ani skok do náboženskosti nezbavuje člověka úzkosti, jak ukazuje Abrahámův paradox. Bůh ve Starém zákoně žádá Abraháma, aby obětoval syna Izáka. Po třech dnech přemýšlení, kdy úzkostně pochybuje o tom, zda jeho víra bez etického vysvětlení (každý otec by přece syna bránil, stane se přece vrahem) je správná, chce Hospodinovi vyhovět. To trvá, až je Izák nahrazen ovci. Abrahámův čin nemůže být z hlediska obecného mravního zákona ospravedlněn, je to paradoxní, absurdní čin, který znamená, že věřící je v přímém vztahu k osobnímu Bohu, jehož požadavky jsou absolutní a nemohou být měřeny obecnými normami lidského rozumu a lidské morálky. Víra je paradoxní, bez vysvětlení, ale tak je jediné možné, zachovává přehradu mezi člověkem a Bohem, je to však svrchovaný lidský čin, schopnost nést riziko objektivní nejistoty, je to osobní záležitost, kterou nelze zobecňovat.

Kierkegaardův pojem existence:

Lidská existence je vztah k sobě samému, je to způsob, jak člověk je, jak žije, charakterizuje ji niternost, schopnost sebeporozumění, vědění o sobě samém. Jejím základním rysem je časovost, je to pohyb, dění, stálé úsilí. Lidská existence je konečná, pomíjející, ale nahlížíme na ni z hlediska věčnosti. Rozpory a strasti člověka pramení právě z toho, že je syntézou pomíjivého a věčného, konečného a nekonečného, tělesného a duchovního, nutnosti a svobody. Čas se skládá z neomezeného počtu dílků, ale má také kvalitativní dimenzi (plnost času) – určitý okamžik (i krátký) může být rozhodující, může být naplněn věčností.

Křesťanský kontext Kierkegaardova díla se nedá překročit – člověk svou svobodu nachází prostřednictvím spojení své konečnosti s božskou nekonečností.

Friedrich Nietzsche (1844–1900)

Dílo (u českých překladů uvedeno pouze poslední vydání):

Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik, 1871; Zrození tragédie z ducha hudby, česky 1993

Die Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen, 1873, Filozofie v tragickém období Řeků, česky 1994

Unzeitgemäße Betrachtungen, 1873–1876, Nečasové úvahy, česky 2005

Menschliches, Allzumenschliches, 1876–1878, Lidské, příliš lidské

Der Wanderer und sein Schatten, 1880, Poutník a jeho stín

Morgenröthe, 1881, Ranní červánky, česky 2004

Die fröhliche Wissenschaft, 1881–1882, Radostná věda, česky 1996

Also sprach Zarathustra, 1883–1892), Tak pravil Zarathustra, česky 1995

Jenseits von Gut und Böse, 1886, Mimo dobro a zlo, česky 2003

Zur Genealogie der Moral, 1887, Ke genealogii morálky, česky 2002

Der Fall Wagner, 1888 + Nietzsche contra Wagner (autorem nevydáno), Případ Wagner, česky 1983

Götzen – Dämmerung, 1889, Soumrak model, česky 1995

Ecce homo, 1888-9 (autorem nevydáno, vyšlo 1908), česky 1993

Der Antichrist, 1888 (autorem nevydáno), Antikrist, česky 1995

Der Wille zur Macht (kompilace z let 1885-1889, vyšlo 1906), Vůle k moci

Další české překlady (výbory apod.):

O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním, 2007

My filologové, 2005

Tak pravil Friedrich Nietzsche, 2001

Nesmrtelné myšlenky, 1999

Dionýské dithyramby a jiné básně, 1998

O životě a umění (výběr z Wille zur Macht), 1940, 1995

Duševní aristokratismus, 1940, 1993

Fragmentsy o nihilismu, Filosofický časopis 1992, č. 4

Přehodnocení všech hodnot, 1929

Náboženský život, 1912

Kritická vydání:

Kritische Gesamtausgabe, ed. G. Colli, M. Montinari, Berlin- New York, od 1967, cca 30 svazků

Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe, I-XV, ed. G. Colli, M. Montinari, Berlin, New York, München 1980

Werke , I-III, ed. K. Schlechta, München, Darmstadt 1954-1956.

Sekundární literatura:

Česká:

Antonín Mokrejš: Odvaha vidět. F. Nietzsche – myslitel a filozof, Praha 1993

Pavel Kouba: Nietzsche. Filosofická interpretace, Praha 1995, 2006.

Mojmír Hrbek: Smrt Boha v Nietzscheově filozofii, Praha 1997

Urs Heftrich: Nietzsche v Čechách, Praha 1999

Nietzschovi věnovali monografie přední evropští myslitelé:

M. Heidegger: Nietzsche (2 sv.)

K. Jaspers: Nietzsche

K. Löwith: Nietzsche

E. Fink: Nietzsches Philosophie

G. Deleuze: Nietzsche et la philosophie

Nietzschovo dílo bývá členěno zpravidla do 3 etap:

1. etapa: „romantická“, 1870-1875

Je inspirován především Schopenhauerovým spisem Svět jako vůle a představa, akceptoval tragické vidění světa a lidského života, naplněného stálými zápasy, strachem, utrpením, beznadějí, úzkostí a bolestí, protože skrytým základem reality je vůle jako puzení ke zničení. Ohrožená lidská existence nachází pomoc v umění, které potřebujeme, abychom vůbec mohli snášet svůj tragický životní úděl.

Nietzsche uvádí 2 protichůdné typy umělecké tvorby, které se zrodily už v antickém Řecku:

- **umění apolinské** – poskytuje člověku krásné, útěšné iluze, zdání, sen, svět je krásné, dokonalé, klamné zdání. Poskytuje estetické zážitky, dává zapomenout na každodenní strasti, krása vítězí na utrpením a bolestí. Sochařství, malířství, architektura, divadelní hry Euripídovy.
- **umění dionýzovské** – původnější, pravdivější, počátek umění vůbec, pramení v mýtu. Žádný sen, ale divoké opojení, smíšení hrůzy, bolesti, vzdoru, které směřuje k podstatě jsoucna. Dionýzovské umění pomáhá hlubším způsobem – odhrnuje závoj a nechává nás tváří v tvář hrůznému divadlu slepé nespoutané vůle jako prazákladu všeho, znamená splnutí s prapodstatou.

Stejně tak se v dějinách setkáváme se dvěma způsoby vidění světa, s dvěma typy kultur:

- teoretické: povrchní, lacině optimistické, domnívá se, že je schopno odhalit všechny záhady a vyřešit problémy světa, spojeno s kultem exaktní vědy (Sókratés)
- tragické: boj a utrpení jsou určujícími rysy všeho jsoucna, místo vědy moudrost, která spojí vlastní utrpení s věčným.

V tomto období se Nietzsche zabývá **historií** (např. O užitku a škodlivosti historie pro život v Nečasových úvahách). Dějiny jsou předmětem historie nebo genealogie. Kritizuje Hegelovu koncepci dějin. Nietzschova koncepce je aktivistická, chce zkoumat dění, činnost v protikladných vymezeních pamatování a zapomínání.

Schopnost cítit nehistoricky je původnější a důležitější, historické znamená pohled od minulosti k budoucnosti, pocit, že právě štěstí přijde, že k němu kráčíme, že smysl života se stále více dostává navenek.

Přítom jednáme nehistoricky, zabývat se dějinami má smysl jen ve službě životu. Pro nadhistorického člověka je svět v každém okamžiku hotový, minulé a přítomné je jedno a totéž.

Vztah historie a života:

- život aktivní, neustále o něco usilující – historie monumentální (řetěz velkých událostí, víra v humanitu)
- život uchovávací a uctívající – historie antikvární (uctívání informací, víra v kontinuitu, uchovávaní, nikoli rozmnožování života)

- život trpící, hledající osvobození – historie kritická, ve službě životu, minulost kriticky zkoumáme i odsuzujeme.

Cíl lidstva není v konci dějin, ale v nejvyšších exemplářích – vyšších lidech.

Nietzsche dává přednost **genealogii** jako protestu proti spekulativním teleologickým koncepcím dějin – historii jde o pravdu, genealogii o život.

Genealogie nechce hledat kontinuitu, ale fakt, že v tom, co známe a čím jsme, není pravda a bytí, ale častěji vnějškovost náhody. Historický smysl je v dění – nic v nás není dostatečně stálé, aby to umožnilo skutečně pochopit jiné. Vědět neznamená nacházet, ale zavést do našeho bytí diskontinuitu – rozdělit naše city, neposkytovat stabilitu, činit vše dramatickým. Genealogie zavrhuje posvátné souvislosti, odhaluje fenomény, které souvisejí se světem morálních hodnot. Projekt genealogie je tak souborem poznávacích a mravních principů, zbavených apriornosti, je spojením myšlení s podmínkami existence.

V prvním tvůrčím období se objevují též některé Nietzscheovy názory na společnost, které pak zastával celý život:

- výpady proti křesťanství (ve Zrození tragédie: kněží a ministranti = úlisní trpaslíci)
- kult silného jedince, génia a pohrdání davem, masou, protože kultura je výsadou nepatrné menšiny vyvolených, kterým je masa povinná otrocky sloužit. Bez otroctví není možné vytvořit pravou kulturu jako soulad mezi myšlením a životem, zdáním a chtěním
- práce nemá žádnou důstojnost, práce je hanba.

2. etapa: „pozitivistická“, 1876–1882

Je rozčarován Schopenhauerem a Wagnerem, četl francouzské osvícence (Voltaire, Helvetia), anglické pozitivisty, prostřednictvím Paula Rée se seznamuje s podněty soudobé biologie. Naděje obrací k vědě, která nám sice neposkytuje útěchu, ale staví nás tváří v tvář pravdě. Svobodný duch radikálně pochybuje o všech idolech, dogmatech, náhražkových oporách, zejména o

spekulativní metafyzice (ta jenom předstírá, že poznává svět, je teoreticky nepravdivá) a křesťanství (oslabuje člověka, ničí jeho přirozený život ve prospěch čehosi nereálného, je prakticky škodlivá).

Lidské, příliš lidské (kniha pro svobodné duchy) – co znamená lidské, příliš lidské? „Kde vy vidíte ideální věci, vidím já lidské, příliš lidské.“

Proti náboženským předsudkům – aforismus 125 Šílenec v Radostné vědě.

Současně v tomto období chvála elitářské kultury a odmítání myšlenky sociální spravedlnosti.

3. etapa: „metafyzická“, 1883–1889

Nejvýznamnější, v závěru poznamenána postupující duševní chorobou.

Obsahuje 2 linie:

1. etická
 - přehodnocení hodnot
 - kritika křesťanství jako zdroje evropského nihilismu
 - koncepce dvojí morálky
 - nadčlověk
2. metafyzická
 - vůle k moci
 - idea věčného návratu

Nietzsche pokládá filozofii za posláni, výzvu, apel. Nietzscheova filozofie je výzvou k **přehodnocení všech hodnot**. Objevuje se to ve všech obdobích Nietzscheovy tvorby – protiklad apolinského a dionýzovského, teoretická a tragická kultura. V 3. období je to spojeno s Nietzscheovou koncepcí **evropského nihilismu**, která spojuje evropské dějiny s křesťanstvím a která má být překonána, „budou války, jakých dosud nebylo na Zemi“ .. Křesťanství je vybudováno na nihilistickém vztahu ke všemu smyslovému, ke všemu lidskému. Svět, člověk, smysly, tělo – to vše je popřeno, vyhlášeno za odlesk pravé skutečnosti (začal to už Platón, který pojal svět idejí jako pravý svět, pravou skutečnost, křesťanství je platonismem pro lid). Nicota výmyslu je povýšena na metafyzickou pravdu. Pravá skutečnost je přesunuta do transcendentna, fiktivního zászvětna, a tímto transcendentním je určován smysl a poslední účel lidského života.

Křesťanství se navíc zrodilo ze vzpoury otrockých mas proti pánům a vládcům, zrodilo se z protikladu otrocké morálky (vychází z pokory a milosrdenství, vzniká odvozeně jako obrana proti panské morálce, jako výraz nezkontrolované nenávisti otroků) a morálky panské (staví na statečnosti, síle, hrdosti, čestnosti, je původní, vznikla spontánně sama ze sebe jako projev síly a radosti). Otrocká morálka v Evropě zvítězila, protože otroků bylo více. Duch ušlechtilého aristokratického individualismu zmizel a nastoupila bezduchá, tupá stádnost. Ideálem není silný, vynikající, krásný jedinec, ale člověk prostřední, lidská nula, která nevyčnívá nad všednost. Výrazem otrocké morálky byla Velká francouzská revoluce a je jím socialistické hnutí.

Křesťanství není nejhlubším úpadkem. Ten nastává, až lidé začínají chápat, že **Bůh není**. Bůh je mrtev, nemáme za něho náhradu – a to je dekadence. Člověk nevidí pravé hodnoty, prázdnota života, člověk nežije, ale pouze se vyžívá v umělém komfortu apod.

Úkolem filozofie je najít východiska, destruovat nihilistické hodnoty, překonat dekadenci, ukázat pravé hodnoty – mrtvého Boha má nahradit vize nadčlověka, pravými hodnotami jsou pravdy těla a instinktu. Obrátme se k malým věcem života, ke stravě, místu, kde žijeme, podnebí, způsobu zotavení – to je důležitější než Bůh, duše, ctnost, hřích, věčný život, onen svět, obraťme se k sobě, ke každodennosti, k tělesnosti, uzdravme se z nákazy nihilismem a dekadencí – Zarathustra = velké zdraví.

Nejvyšším ideálem je **nadčlověk** – nejvyšší zdraví, protiklad k „moderním“ a „dobrým“ lidem. Pohybuje se mimo dobro a zlo, je to pán země, není vázán žádnou morálkou, žádnou doktrínou, žádnou ideologií, všechny prostředky jsou dovoleny, dobro a zlo neexistují, dobré je to, co prospívá životu.

Stanovisko k poznání a vědě (varianta noetického perspektivismu):

Poznání je jednou z forem, kterými se lidský život udržuje, stupňuje, umocňuje. Kritérium pravdy není v objektivní evidenci či verifikovatelnosti, nýbrž ve stupňování pocitu života. Poznání každého člověka je jedinečné, nezastupitelné, svět se každému lidskému životu jeví jinak, má tolik podob, z kolika perspektiv je nahlížen. Všechna pojetí jsou stejně pravdivá jako nepravdivá – rozdíl je pouze praktický – jak silnému životu slouží a jak účinně mu slouží.

Vůle k moci: nejnítěrnější podstata jsoucího, bytostné úsilí všeho života se udržet, uchovat, což je možné pouze v nevyčerpatelném puzení ke stále vyššímu, silnějšímu a vnitřně bohatšímu. Každé ustrnutí, každé konzervování dosaženého je úpadkem. Není to život jako abstrakce, ale konkrétní, individuální tvar, podoba života. Mezi nimi probíhá stálý zápas, boj v lidstvu i v přírodě (vůle k výživě, k vlastnictví, k nástrojům, ke službě, k panství).

Vůle k moci je jistě metafyzický princip, ale současně je kritikou tradiční metafyziky, která stanovuje smysl všemu dění, cíl, který má být dosažen, pokud ve světě probíhá pohyb, je to

seberealizace absolutního principu v časové dimenzi (absolutní duch u Hegela). Proti tomu Nietzsche zdůrazňuje nehotovost, nedokončitelnost svého principu, který je nerozumem, bezsmyslností.

Myšlenka o věčném návratu vyjadřuje představu o stálém kruhovém pohybu všeho jsoucna, vůle k moci je úsilí, které vyjadřuje věčnost, nezničitelnost života.